

DALMACIJA I POLJSKO-HRVATSKA KULTURNA UZAJAMNOST POČETKOM XX STOLJEĆA

LECH PAZDZIERSKI

Ako se već pokušava dokazati da Poljska »leži na Mediteranu«¹ u smislu klasičnih, renesansnih, baroknih i dr. podsticaja, sa istim se pravom može tvrditi da se to odnosi i na jadransku jugoslovensku obalu kroz koju su vodili putevi po »zlatno runo« u Italiju, Grčku itd.

Ne dirajući daleku prošlost obeleženu tačkama: Jan Kochanowski — dalmatinski đaci italijanskih univerziteta (a takođe Jan Kochanowski — Andrija Dudić i Ignjat Durđević); najzad I. Gundulić, A. Sapieha, T. T. Jež (Uskoci) itd., valja malo prozboriti o oblikovanju kulturnih veza početkom našeg stoljeća, koje se i nas indirektno ili direktno tiču.

Danas su već obeleženi pravci i putevi (i to zahvaljujući između ostalog i Zadranima),² kojima se treba kretati od početka našeg stoljeća naovamo. No, putevi su prilično vijugavi i potrebni su mnogi naponi za otkrivanje blaga skrivenog po arhivima (takođe i zadraskim), brojnim časopisima i sl. da se najzad stvori slika uzajamnih davanja dviju zemalja, i to ne ograničena na centre, već i na pojedine regione. Još uvek nije sasvim rasvetljena dalmatinska (zadrasko-knjižska) »anabaza« poljsko-hrvatskog moderniste Henryka Glücka, koji, ne samo da je »presadivao« sa umećem na jugoslovensko tle poljsku modernističku misao (u sarajevskoj *Nadi*, *Obzoru* itd.),

¹ H. Kirchner, »La Pologne est un pays Méditerranéen«, *Most*, 39/40, Zagreb 1974, 171—5; i u istom broju moj pokušaj skretanja pažnje na našu zajedničku slovensku »avliju« (»Polish literary aspirations towards the South«, str. 205—211).

² Ističem samo: N. Košutić-Brozović, »Stanislav Przybyszewski i Hrvatska moderna«, *Radovi FF u Zadru*, sv. 3, 1961/2; N. Ivaniškin, »Ivo Vojnović« u: *Dubrovačke književne studije*, Dubrovnik 1966, 168—180, 187 i *passim* (ne pominje se posebno rad u istoj knjizi o »Osmanu«).

već je svojim polemikama (uperenim protiv krakovskih konzervativnih slovenofila) i interesantnim napisima utirao put novim shvatanjima Moderne, u duhu njene revalorizacije u korist društveno-patriotskih tendencija (svojstvenih Stanisławu Wyspiańskom, Wilhelmu Feldmanu i dr.). O tome sasvim dobro govori njegov napis »Tri krakovske crkve« (*Narodni list*, Zadar, br. 84, 1904), gdje ukazuje na snagu poljskog puka iz koga je T. Kościuszko nekada »(. . .) znao da iskrese svete iskre, koje se razbuktiše na poljima Raclavickim u jedan ogromni plam, koji je svietlio njihovoj domovini na samrtnome času i pokazao njezino umiranje cielom svietu«. Poljsku će, dakle, preporoditi i ujediniti u jednu državu (crkvu, »koja je simbol Poljske«) narod, koji je trenutno raspārčan na tri anektirane teritorije (crkve). Taj je alegoričan naćin (inaće poljska »specijalnost«) govorenja o veoma aktuelnim problemima bio dobar »podsetnik« i za hrvatske prilike. Zahvaljujući H. Glücku Poljska je bila prisutna u Zadru, ali takođe i Hrvatska u Poljskoj. Bez obzira na vidljiv uticaj L. i I. Vojnovića, evo kako predaje autor atmosferu »umirućeg« Dubrovnika (»Śmierć Raguzy«, *Czas* [Krakov], br. 8, 1905):³

(. . .) »W Dalmaciji tym wielkim cementarzu romańskieĳ kultury na którym śpi wieczystym snem wszystko to co Południową Słowiańszczyznę niegdyś łączyło z Włochami izachodem, nie ma grobowca piękniejszego i smutniejszego od Raguzy (. . .) Nikt nie płacze nad ich mogilą. — Wielki jęk, który wydała cała Raguza w chwili, gdy ją zawalił cios miecza napoleońskieĳ utonął na falach pieśni rewolucyjnej żołnierzy Marmonta (. . .) Z tej Raguzy konającej w cichy wieczór letni Iwo Vojnowić wysnuł najpiękniejsze poezye. Całą swą duszę otworzył ikaniu co niedosłyszalne dla innych wstrząsało rannym Dubrownikiem, zrazu gwałtownie, pełne jeszcze namiętnej żądzy życia, potem coraz słabiej, coraz rzadziej«.

H. Glück je kao jedan od retkih u to doba umeo sagledati učmalost i konzervativnost izvesnog dela krakovskih slovenofila ispod znaka »krakovske istorijske škole« i sl. U svojoj se polemićkoj »bataliji«⁴ (koja ga je znala odvesti i na stranputice) zalaže za rad na poljsko-hrvatskoj kulturnoj saradnji, lišen lojalistićko-nagodbjenjaćkih tendencija, privatizacije i diletantizma. Kao primer savesnog prilaza problematici on navodi Benešićeve studije (»Współczesna literatura chorwacka i Eugeniusz Kumićić«, *Czas*, Nr. 83, 84 i 161, 1904 — LP), koje se »(. . .) ugodno razlikuju od kojekakovih literarnih vijesti sa 'Juga' punih divlje romantike i još divljeg nerazumijevanja, kojima patentirani ovdašnji slavenofili (. . .) hrane nesretnu

³ Interesantno da je taj napis potpuno prećutao J. Gołąbek, inaće veoma dobro obavešten o »vojnovićijanima« u Poljskoj. Vidi izm. ost. njegov rad »Iwo Vojnowić i Poljaci« (u prev. F. Ilešića), otisak iz *Franjevaćkog vijesnika*, br. 5—11, Beograd 1939.

⁴ »Poljski glasovi o 'Dubrovaćkoj Trilogiji'«, *Crvena Hrvatska*, br. 22, 1904; »Poljski slavenofili«, *Narodni list (Zadar)*, br. 4, 1905; »Nekoliko rijeći odgovora g. Tadiju Stanisławu Grabowskome«, *Crv. Hrvatska*, br. 10, 1906.

čitalačku publiku«. Krakovskim slovenofilima, koji se okupljaju oko Kluba Słowiańskog i revije *Świat Słowiański* zamera »politikanstvo« i »antislavenstvo« (s obzirom na njihovo ograđivanje od Istočnih Slovena i lojalnost u odnosu na Austriju, čime potpomažu politiku bečkog *Koła Polskog*). U toj se svojoj kritici (ponekad suviše uopštavajućoj) oborio takođe na F. Magieru i T. S. Grabowskog.

Glückovi članci su izazvali reakciju urednika F. Konecznog, koji u pismima J. Benešiću od 30. I i 12. II 1905 — (Benešićeva ostavština u Institutu za književnost JAZU) piše da je on

»(...) popeñił przez nieuwagę (sic) te nieroztropność, że ogłosił w zadarskim »Narodnim listu«, artykuł z żalami na Polaków (...). Nasz numer tchnie najserdeczniejszą życzliwością dla Chorwatów a tymczasem ci Chorwaci na nas miotają niechęcią i wołają, że nas nie chcą znać (...) chodzi nam o ważną sprawę polityczną, a mianowicie o stosowne oddziaływanie na Koło Polskie w Wiedniu, żeby w sprawach dalmackich popierało Biankiniego, aby napisał jakiś artykuł na temat stosunków w Dalmacji...«.

Sam sadržaj pisma (u pogledu »političkih« ambicija revije, a tobožnji »uticaj« na *Koło Polskie* bio je samo neispunjena želja) potvrđuje točnost Glückovih invektiva. Putevi ka uzajamnosti nisu vodili u tom pravcu. T. S. Grabowski, čini se, nikada nije mogao oprostiti H. Glücku nanesenu uvredu, iskazujući to mnogo kasnije u pismima J. Benešiću (od 26. 3. 1912. i naročito od 31. 7. 1948. — Ost.), gde piše:

(...) »Bardzo ciekawe są te urywki z listów Glücka do ciebie. Niezmiernie one charakterystyczne dla mentalności i charakteru tego człowieka niewątpliwie bardzo zdolnego i wiele umiejącego, alii nie umiejącego duszy włożyć w rzecz umiłowaną. Bo też zdaje się nigdy niczego na prawdę nie miłował. Dużo było w nim próżności i zazdrości sarkazmu i złośliwości, której ostrze wyczułem i na sobie. Być może, że przyczyniła się do tego choroba, która nurtowała w nim musiała od lat najmłodszych. Poza tym mam wrażenie, że nie był to charakter na którym można było polegać. Widoczne to z różnych jego poczynań nie zawsze dostatecznie uzasadnionych z pod których dopiero w chwilach zawodu czy smutku odzywa się nuta szczerzego sentymentu, ironią i autoironią pokrywanego. Zresztą i taka to była wówczas moda; dużo miała tego i »Młoda Polska« i »Młoda Hrvatska«. Szkoda, że nie udało Ci się znaleźć owych artykułów w zadarskim »Narodnim listu«. To były najciekawsze i najbardziej wojownicze artykuły. Czując się w nowej swej roli administracyjno-politycznej mocny i materialnie niezależny, zaczął trochę z politowaniem patrzeć na swe dawniejsze literackie »bałamucenie się« i z tego punktu widzenia osądzał wszystko co było z tym życiem literackim związane, całe środowisko polskie w Krakowie i nawet swoich przyjaciół, o ile ich kiedykolwiek miał na prawdę«.

Koliko su god neki od navoda poznatog i cenjenog poljskog slaviste tačni, ne menja to činjenicu da je H. Glück bio prvi koji je

pokušao sa pozicija novog tipa moderniste pogledati stvarnosti u oči; prići kritički nekim radovima T. S. Grabowskog i boriti se za savremeni prilaz kulturnoj saradnji.

Glückova pisma J. Benešiću nisu baš tako rđavo svedočila o njegovim pogledima, premda se u njima oseća gorčina čoveka osuđenog na obavljanje poslova, koje nije voleo, a u svojim težnjama je bio prilično usamljen.

(...) »Ne znam u koliko Tebe sada zanima politika i da li si pristaja i »uvaženi« prijatelj koje političke stranke — ali, da si ovdje i da vidiš kakova je duševna prikaza ono čemu se ovaj narod klanja, zaista ne bi činio ništa drugo nego se smijao i opet smijao, kao što ja činim. (...) Gledajući sve ovo i čitajući sve te hrvatske novine i njihovu ogromnu viku želio sam često da budem u Krakovu u onome našem starom kišovitom, maglovitom Krakovu, da sjedim u onoj velikoj sali Kopernika i da čekam Marijana (Zdziechowskog — LP) i njegovu borbu sa vlastitim oporim jezikom, da gledam koležanke i socijaliste, da sjedim na plantama i da lovim pozdrave pred Havelkom« (KNIN, 21. 5. 1906. — pismo adresirano na Prag).

(...) »Ja sam Ti već potpuno duševno propao t.zn. postao sam jedan od najvrijednijih mladih političkih činovnika u Dalmaciji. Šteta, što ne čitaš dalmatinskih novina — u njima bi često susreo moje poštovano ime okićeno raznim epitetima kao što n. pr. »tuđinski plaćenik«, »mladi janjičar« itd. (...) Molim Te veoma dragi Pušo, da me ispričaš pred g-m d'Abancourt, da joj se ne javljam (...) i opiši joj moje duševno stanje, koje mi nikako ne dopušta da napišem pametno pismo...« (KNIN, 15. 3. 1907).

Ovih nekoliko nepoznatih činjenica vezanih za ličnost H. Glücka, naravno, samo signaliziraju problem. On zahteva još uvek produbljivanja na mnogim relacijama, ali ne podleže ipak sumnji to, da je njegova »zadarsko- kninska« »anabaza« udarila temelje za rad takvim poslenicima kao što je bio J. Benešić i dr.

Ako bi se htele odrediti dimenzije Benešićevoj posredničkoj ulozi u odnosu na Dalmaciju, u svojim počecima vezana je ona za kult Iva Vojnovića, koji je rezultat njegovih težnji za isticanjem regionalizma (veoma rasprostranjenog u Poljskoj modernoj) u književnosti sa naglašenim »nipodaštavanjem« centara (javno daje tome izraza prvi put u cit. čl. iz *Czasa* 1904). Tu već veliča Vojnovićevo stvaralaštvo a kasnije njemu i njegovoj recepciji u Poljskoj posvećuje dosta napisa.⁵ Skoro je potpuno nepoznata uloga J. Benešića (o čemu svedoči veoma interesantna međusobna korespondencija do same smrti I. Vojnovića) u uvođenju na poljsku scenu tog značajnog

⁵ O tome u mom radu: »Działalność polonofiliska w Jugosławii w pierwszej połowie XX wieku«, *Godišnjak FF u N. Sadu*, knj. XIV/2, 1971, 455—9 i pass.

hrvatskog pisca, u omogućavanju kontakata sa mnogim Poljacima, koji su kontakti urodili veoma interesantnim rezultatima. Pisma I. Vojnovića (i dr. podaci), u kojima se nalazi između ostalog izjava:

»Veselim se upravo izvanredno da će moja prva slavenska ljubav 'Poljska' upoznati svoga staroga obožavatelja«,

otkrivaju niz pojedinosti, koje proširuju naša znanja o tom piscu uopšte. Razumljivo je da J. Gošabek, premda je u jakoj meri svoja fundamentalna dela o I. Vojnoviću pisao u saradnji sa J. Benešićem, nije mogao doći do tih podataka (za koje je recimo znao delimično D. Prohaska). Čini se, dakle, da se o I. Vojnoviću može još dosta reći, naročito u pogledu njegovog uticaja na poljske pisce (da se samo pomenu od većih K. Alberti, A. J. Bogusławski i dr.).

Prvi je Benešićev lični dodir sa dalmatinskim prilikama bio za vreme kongresa slovenskih novinara (Volosko-Opatija, pol. maja 1905). Kongres je bio organizovan pod auspicijama tzv. »novog kursa« i J. Benešić, još u to vreme nominalno »naprednjak«, prisustvuje na njemu zajedno sa elitom hrvatskih intelektualaca kao i predstavnika Poljske (M. Zdziechowski, T. S. Grabowski i dr.). Kako piše poljski izveštač za vreme kongresa

»(...) zarysowała się ściślejsza przyjaźń chorwacko-polska, gdy następnie T. S. Grabowski przemówił jako Polak po chorwacku a Chorwat Benešić po polsku.«⁶

J. Benešić ovako relacioniра taj svoj boravak (u pismu A. Benešiću od 19. 5. 1905):

(...) »Došao sam dakle iz Opatijc. Proveli smo se veoma ugodno. Putovao sam onamo s Cihlarom (...) nekim idiotom Lorkovićem, Wilderom i Zindlom. Zabavljali smo se izvrsno. Đalski se ođerao i bio je veoma zanimljiv (...). Vozili smo se barkom (sa Zdziechowskim) iz Voloska u Opatiju, pa lađom u Senj (...) Poljaka je bilo veoma mnogo i Poljakinja. Ja sam dapače poljski morao nazdraviti, budući da je Grabowski nazdravio hrvatski. Razgovarao sam s mnogim »ličnostima«, ali se nisam baš nigđje isticao (...). Sa Radićem sam se (dakako privatno) posvadio, tj. porječkao. U Senju smo bili hladno primljeni (tamo su »čisti«). (...) Osobito nas je srdačno primio i bio uopće zanimljiv Viktor Car-Emln. (...) Osobito te ugodno iznenađuje da nikada ne govori o literaturi (...) Sa svima je, dakle i sa mnom bio veoma srdačan (...) Ima neizmjerno simpatičan i skroman način govora, pripovijeda silno živahno, da je upravo čudo. Komike i duha ima veoma mnogo (...) Na Rijeci i u Opatiji sam upoznao Supila, Milana Marjanovića, dapače i lumen — Z. B. Iljina (Butkovića)«.

⁶ G. Smólski, »Kongres Sławiańskich dziennikarzy«, *Dziennik Poznański*, Nr. 114, 1905; u pismu bratu Anty (24. 5. 1905 — Ostavšt.) J. Benešić piše: (...) »Ja sam nazdravio Poljacima naglasivši, da još živi ideja ilirska među nama i da bi svezje između nas i Poljaka trebalo da se ustovave«.

Benešićevo je učestvovanje na kongresu (kako dokazuje ironičan i kritičan sadržaj pisma) produbilo jaz između njega i naprednjačkog pokreta. Sukob sa S. Radićem (ne prvi i ne poslednji)⁷ bio je konsekvencija Benešićeve kritike njegovog rusofilstva panslavističkog smera. Boravak u Dalmaciji svakako mu je pomogao da lakše odredi svoj stav prema Modernoj i precizira ciljeve svoje polonofilске delatnosti. U tim godinama će se ona sve više lišavati stihije i dobijati karakter sistematskog, premda često »donkihotskog« rada. J. Benešić slično kao i H. Glück, biće usamljen u svojim težnjama, no neće učutati, kako je to učinio njegov prijatelj. Upoznavanje sa M. Cihlarom-Nehajevim rezultiralo je Benešićevom saradnjom u zadarskom *Lovoru*.⁸ Ta se saradnja sa promenom urednika, na žalost, prekida, ali će veza sa tim piscem, čiji su pogledi veoma bliski Benešićevim, trajati dalje. U Benešićevoj daljoj delatnosti Dalmacija će zauzimati ekspanzirano mesto. Većina poljskih književnika (narodito između dva rata) steći će prve predodžbe o njoj zahvaljujući J. Benešiću. On će biti »spiritus movens« osnivanja raznih društava prijateljstva, igranja poljskih komada (npr. »Kazimierza Leczyckog« 1932. g. u Splitu) itd. Mnogi poljski književnici (K. Alberti, Z. Nałkowska, M. Dąbrowska, J. Wittlin, A. J. Boguślawski, Z. Nowakowski i niz dr.)⁹ zbog Benešićeve umešnosti će napisati izvanredne retke posvećene hrvatskoj obali. On će biti »sukrivac« naseljavanja u Dubrovniku kompozitora M. Rogowskog (1884 — Dubrovnik 1954) itd., itd.

Ovih je nekoliko primera imalo za cilj da se istaknu neki momenti značajni za formiranje poljsko-hrvatske kulturne saradnje početkom našeg veka, koji su udarili temelj i za savremeni pristup. Ti su počeci na neki način korespondirali sa delatnošću mnogih drugih poslanika na polju uzajamnosti u širim hrvatskim razmerima. Dalmacija je imala svoj udeo u radu takvih posrednika na polju uzajamnosti kao što su bili, pored pominjanih, Z. Marković, B. Drechsler-Vodnik, Stj. Musulin, F. Ilešić, I. Esih, od Slovenaca V. Molé i niz dr., koji su u zavisnosti od svojih mogućnosti i predispozicija dali veliki doprinos zbližavanju BALTIKA i JADRANA, Hrvatske i Poljske. Zahvaljujući njima Poljska je čvrsto »legla« u Hrvatskoj i obrnuto Hrvatska u Poljskoj uz požrtvovan rad poljskih poslanika.

⁷ Prvi put J. Benešić javno kritizira Radićevo »rusopoklonstvo« u: »Wrażenia belgradzkie«, *Świat Słowiański*, Nr 1, 1905, 35—41 i »Naše slavenofilstvo« *Pokret*, br. 153, 1907.

⁸ J. B., »Reymont W. St.« (br. 2, 1905, 56—8); malo je nesigurno Benešićevo autorstvo članka »Stanisław Wyspiański« u istom broju (str. 60—61) potpisano sa X; urednik moli J. Benešića za saradnju već u pismima od 26. IX i 6. XII 1904 — Ostavština.

⁹ Vidi moje radove: »Zofia Nałkowska i Jugoslavija«, *Godišnjak FF u N. Sadu*, knj. XIII/2, 1970, 555—683 i »Maria Dąbrowska i Jugoslavija«, *id.*, knj. XVI/2, 1973, 597—634.

Lech Pazdźierski: LA DALMATIE ET LA COLLABORATION
CROATO-POLONAISE AU DÉBUT DU XXe SIÈCLE

Résumé

Dans cette étude, on a essayé — à partir de certains faits dont on n'a pas parlé jusqu'à présent — d'attirer l'attention sur quelques aspects de la contribution de la Dalmatie (et par là de Zadar) à la création d'une approche nouvelle dans les rapports culturels croato-polonais au début du XXe siècle.

Le moderniste croato-polonais H. Glück, dans l'esprit de la revalorisation de la Moderne au profit des tendances sociopatriotiques (S. Wyspiański, W. Feldman, etc.), attaquera dans les revues dalmates (*Narodni list* de Zadar, etc.) la «forteresse des vieux» de Krakow (du *Klub Słowiański* et de la revue *Świat Słowiański*), qui voulait soumettre les tendances slavophiles aux tendances conservatrices. Il dit clairement et sans ambiguïté que les vrais échanges culturels entre les deux peuples doivent entretenir les tendances progressistes, libérales et libertaires.

Ces efforts furent repris par le doyen des polonophiles croates modernes, Julije Benešić, dont les travaux situaient toujours la Dalmatie à la place d'honneur. Depuis sa collaboration avec M. Cihlar-Nehajev (articles dans *Lovor* de Zadar, etc.) et avec Ivo Vojnović (à qui il «fraie» le chemin en Pologne), Julije Benešić inspirera, surtout entre les deux guerres, les «pèlerinages» des écrivains polonais en Dalmatie, laquelle retentira avec toute sa richesse culturelle dans leurs oeuvres.

La Dalmatie a participé traditionnellement (que l'on se rappelle B. Gallo de Zadar, les frères Vrančić, T. Budislavić et les autres, puis I. Gundulić, I. Đurđević, etc.) aux relations culturelles croato-polonaises. Le XXe siècle, y compris nos jours, n'y fait pas exception.